

- (12) Idézi: *Helmut Kasper: Der Bildungsauftrag der Katholischen Schule: Synthese von Kultur und Glauben. Handbuch Katholische Schule Bd. 2/10. Köln, 1992. 54. p.*
- (13) *Gaudium et Spes* 36. pont
- (14) *A katolikus iskola*, 39. pont; *Dimension Religieuse de l'Education dans l'Ecole Catholique*, Rome 1988. 53. pont
- (15) *Gaudium et Spes* 59. pont
- (16) *J. Moltmann: Gott in der Schöpfung*. 1987. 53. p.
- (17) *Vö. A katolikus iskola*, 36. pont
- (18) Nyilatkozat a keresztyény nevelésről. In: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása...* 8. pont
- (19) *Gaudium et Spes* 37. pont

KORZENSZKY RICHÁRD

A látható és a láthatatlan vallások között válogatva

A hatvanas évek végén jelentette meg Thomas Luckmann szociológus A láthatatlan vallás című könyvét, mely a vallásszociológiában – elméleti jellege miatt – méltán tekinthető vízválasztónak. Elméleti szinten foglalkozik a modern ember és a vallás viszonyával. Bár a könyv 1967-ben jelent meg, de a vallással foglalkozó szakemberek ill. érdeklődők nem hagyhatják figyelmen kívül gondolatait.

Hazánkban alig jelent meg a vallással kapcsolatos elméleti szociológiai munka, ezért a vallással, az egyházzal kapcsolatos véleményünket „csak” a napi események alakítják. S az igen közismert, hogy a rendszerváltás óta igen heves indulatokat hozott felszínre a kormány egyházakkal kapcsolatos intézkedése. Időszerűnek gondoljuk tehát egy olyan, indulatoktól mentes elméleti vallásszociológiai munka bemutatását, amelynek segítségével a mai vallási jelenségek értelmezéséhez közelebb juthatunk. Luckmann könyvében arra keres választ, *mit jelent a mai ember számára a vallás*, igaz-e, hogy a mai ember elődeihez képest kevésbé tekinthető vallásosnak. Mi sem bizonyítja jobban, hogy 1967-ben (is!) „korkérdésnek” számított ez a probléma, mint hogy a II. Vatikáni zsinat éppen ekkor zárta kapuit, s ahol a katolikus egyház forradalmi módon újraértelmezte az egyház és a modern ember kapcsolatát. Az már a korabeli hazai társadalmi-politikai-kulturális viszonyok következménye, hogy sem a II. Vatikáni zsinat korszakváltó üzenete, sem pedig az akkor szenzációsnak számító könyv nem jutott el hozzánk. (A könyv magyar változata megjelenés alatt.)

Luckmann modelljét követve megpróbáljuk értelmezni a mai ember egyházhoz, ill. váláshoz fűződő viszonyát.

A kérdésfeltevésből mindjárt kitűnik, hogy különválasztjuk a *vallást* és az *egyházat*. Luckmannal egyetemben azt állítjuk, hogy az egyház a vallás egyik történelmileg kialakult társadalmi formája. Maga a vallás a luckmanni modellben tág értelmezést kap. Vagyis mindaz vallásnak tekinthető, ami az *emberi szervezet Énné történő kialakulásában* szerepet játszik. Antropológiailag ez annyit jelent, hogy vallás az, ami az embert kiemelte környezetéből, vagyis transzcendálta. A vallás az az univerzális eszköz, amivel az ember kialakíthatta társadalmát, amelyben aztán személyiséggé fejlődhetett. Luckmann szerint a vallás alapvető társadalmi formája a *világnézet*. A világnézet viszont egy olyan objektív vált, történelmi-társadalmi termék, amelyet az ember a társadalomtól készen kap, aminek segítségével értelmezni tudja önmagát, környezetét, egész világát. Ily módon a világnézet gondoskodik arról, hogy az ember túllásson a mindennapokat meghatározó szokásokon, rutinokon, hogy az ember ne ragadjon bele a hétköznapokba. A világnézet-

nek feladata tehát egyrészt, hogy a mindennapokat az ember fölösleges energiabefektetés nélkül is képes legyen megélni, másrészt, attól függetlenül képes legyen egy *magasabbrendű értelmezési keret* segítségével értelmesnek látni életét. A világnézetben hierarchikusan rendeződnek el a mindennapokat értelmező sémák és az azon túlmutató értékrendszerek. Minél nagyobb távolság van a mindennapiságot keretbe foglaló *profán* réteg, és a társadalom, illetve az egyéni életet értelmezni képes *szent* réteg között, annál nagyobb a világnézet stabilitása. A világnézet vallási jellege éppen a szentnek nevezett rétegekből következik. A szentség világa a társadalomban a vallási megnyilvánulásokon keresztül jelenik meg, amelyekbe beletartoznak bizonyos gesztusoktól, viselkedési formáktól kezdve a különböző értékeket, erkölcsi törvényeket kifejező zászlók, ikonok, s maga a nyelv is.

A világnézetnek, s így a vallásnak sincs eredendően kialakult *intézményi* háttere. Amennyiben mégis van, akkor az történelmi unikumnak tekinthető. Eszerint Luckmann az egyházak kialakulását a történelmi és társadalmi struktúrák véletlenszerű összjátékának tekinti, amely inkább csak az európai és az amerikai társadalmakra jellemző. Ha azonban a világnézetből a vallás „kiválik” egy jól strukturált intézmény formájában, akkor a vallás a világnézet többi rétegétől elkülönülve önálló életet kezd élni. Önállóságának ára van. Míg a világnézet – az intézményes megkötöttségek nélkül – képes arra, hogy a mindennapi ember világának változásaival együtt formálódjon, addig az intézményi keretek stabilitásából következően elképzelhető, hogy a vallás csak késve képes a mindennapiságot jellemző változásokra reagálni. Így alakulhat ki az a helyzet, hogy ekkor a vallást képviselő egyház nem tud időben reagálni a körülötte megváltozott világra. Ebben az esetben a társadalom tagjai vagy rutinszerűen fogják elfogadni azt a „végső életértelmezést”, amelyet az egyház számukra nyújt, vagy egyszerűen elfordulnak az egyház tanításától, ami a modern korban be is következett. Az egyházak jelentőségének csökkenése azonban nem jelenti azt, hogy a modern ember számára a „végső értelmet” adó vallás jelentősége az egyén életében is csökkenne. Azt viszont igen, hogy a „*vallásos kozmosz*” helyzete a világnézet struktúrájában megváltozott. A mai ember világnézetében a mindennapiságot értelmező sémák, és az egyén életének értelmet adó vallásos rétegek nagyon közel kerültek egymáshoz. Másszóval, a vallásos kozmosz közelebb került a profán világhoz, amelynek során sokat veszített szentségi jellegéből.

Luckmann modellje három nagy korszakot különböztet meg a vallás társadalmi helyzetét illetően. Először volt az *eredeti állapot*, amelyben a vallás – a világnézet közvetítésével – a társadalom egészére hatott. Ez az általam *közösséginek* nevezett vallás a társadalom tagjai számára egységesen biztosíthatta a mindennapiságból való transzcendálás módját. Ez például a törzsi vallásra, az ősi kultúra-vallásra, a totemizmusra jellemző. Egy adott társadalmon belül egy vallás uralkodott, de ezek helyenként és kultúráként különbözőek lehettek. Ezután következett az *intézményesült vallás* időszaka, amelyben az egyház szerepe az volt, hogy a társadalom valamilyen tagja számára befogadhatóvá tegye a transzcendenciát. Ebben a fázisban az egyházak megjelenése biztosította a társadalmakon belüli egységes világnézetet. Harmadikként beszélhetünk a *privát szférába szorult vallásról*, amelyben az egyén aktív közreműködése szükséges a transzcendencia megtalálásához, ill. elfogadásához. A harmadik szakaszban, a modern korban megszűnt a társadalmakon belüli vallási egységesség. A privát szférába kerülő vallások tömege jelent meg, amelyek közül az egyén választhat és amelyeket ki is cserélhet.

A világnézetek sokféleségével kell számolnia a modern embernek, meg kell tanulnia együttélni sokféle vallással, amelyek közül az egyházak által közvetített vallás csak egy a sok közül. A modern, individualizálódott ember transzcendenciája az *önkifejezés*, az *önmegvalósítás* köré csoportosul. Ezt el lehet érni pl. a pénz és a hatalom megszerzésével, a fogyasztói kultúrával, a szexualitás felszabadításával. Ezért állíthatjuk azt, hogy a modern ember transzcendenciája a szenttől eltávolodva közelebb került a mindennapi élethez. Mindez azt is jelenti, hogy a modern ember sebezhetőbbé vált, mivel életének értelmet adó értékek instabilabbak, mivel a mindennapok változó világához került közelebb. Éppen azokban a krízishelyzetekben nem működnek, amelyekben a transzcendencia ereje rejlik: hogy az egyéni ill. társadalmi élet válságain túlsegítse az egyéneket. Ezért a modern ember az élet végkimenetelével kapcsolatban vagy félelmet érez, vagy

egy olyan jelenségnek kezeli, amivel nem kell foglalkoznia. A modern ember tehát „uralma alá hajtotta” a vallásokat, amivel megnövekedett ugyan az autonómiája, de nem biztos, hogy ezzel jobb helyzetbe került elődeinél.

Ezek után térjünk vissza az egyházak és a modern ember viszonyára. Luckmann az egyházak társadalmi helyzetét pesszimistábban látta, mint amit a könyv megírása óta tapasztalhatunk. Az elmúlt 25 évben sok olyan változás következett be, amellyel a 60-as évek végén még nem lehetett számolni. Gondoljunk csak a II. vatikáni zsinatra, a katolikus egyházon belül kibontakozó megújulási mozgalmakra, ill. azokra az új vallási mozgalmakra, amelyek először az egyházakkal szembehelyezkedve, de végül is intézményszerűsülve, egyházakként kívánnak továbbműködni. Luckmann szerint ma a történelmi egyházak hivatalos modelljét az ízig-vérig modern, autonóm egyének nem tudják elfogadni. Ma ezek az egyházak inkább a letűnt rendszerek mai képviselőit, az idősebb generációkat, vagy az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező csoportokat tudhatja maga mögött. Luckmannak ellentmondva viszont úgy véljük, hogy az autonóm-modern ember éppúgy választhatja a nagyegyházak vallását, mint a kevésbé iskolázott rétegek, csak az előbbieket magatartását egy tudatos választás jellemzi. Az önmagát individuumnak tartó, modern embernek az egyházi vallásba nem elég beleszületnie, eljön az az idő, amikor felülvizsgálja a hivatalos tanítást, s dönt, hogy a továbbiakban elfogadja-e azt, vagy sem. Vagyis nemcsak a letűnt korok embere tagja ma a történelmi egyházaknak, hanem a tipikusan modern ember is. A két típus között tehát az a különbség, hogy az előbbi a készen kapott világot elfogadja, míg az utóbbi a vallás megismerése közben egy *tudatos magatartást* fejt ki, aminek során eldönti, hogy számára megfelel-e az egyház által kínált életértelmezés. Itt egyszerűen arról van szó, hogy a nagyegyházak mellett tudatosan döntő rétegek elvetik a privát szférához közelítő modern vallásokat, s helyette a szentségi minőséggel bírót részesítik előnyben. Ez nemcsak azért következett be, mert a modern kor értelmiségének, fiataljainak egy része kezd visszatérni a már jól bevált értelmiségi keretekhez, hanem arról is, hogy az elmúlt 25 évben az egyházak világmegnyilvánulási rugalmasabbá váltak, igyekeztek közelíteni a megváltozott világhoz.

A modern ember tehát választhat a láthatatlan és a látható vallások között. *Látható vallásnak* nevezzük az egyházak által közvetített vallási elveket, tanításokat, és *láthatatlannak* azokat az értelmezési kereteket, amelyeket a modern ember a modern kor jelentőségkésztetéből önmaga állít elő saját használatra. Ez utóbbi láthatatlansága abból fakad, hogy speciális intézményi háttér nélkül működik, az értékek „csak úgy benne vannak a levegőben”. Mindkét választáshoz szükség van az egyén aktív közreműködésére, de különböző módon. Ismételve az előbbieket, a mai emberek egy része az intézménynélküli, láthatatlan vallások értékeiből maga állít elő egy világnézetet, amelyet aztán a mindennapok során rutinosan használ. Ez a tevékenysége *az autonómiája mellett a magányát is fokozza*. A mai emberek másik része, s ők vannak minden bizonnyal kevesebben, az intézményesített vallást egy tudatos döntéssel követik. Azonban a választott vallási értékeket először felülvizsgálják és eldöntik, hogy számukra az elfogadható-e vagy sem. Társadalmi autonómiájuk és magányosságuk kisebb mértékű, mint a másik csoporthoz tartozó társaiké. Vallásuk stabilabb, mivel az távolabb áll a mindennapiságot meghatározó értelmezési sémáktól.

A modern kor embere akár a látható, akár a láthatatlan vallást választja, mindkét esetben *individuumként* dönti el, hogy mi az az értékrendszer, amely szerint életét irányítja. A látható vallást elfogadókat semmiképpen sem érheti az a vád, hogy tudatlanságból, kényelemből, menekülésből álltak valamelyik egyház mellé. Sőt, megkockáztatjuk, hogy választásuk több tudatosságot takar, mivel a kor jellemzőbb értékeit felülvizsgálva, egyfajta kisebbségi értékrendszert képviselnek. A két típus tagjai egyformán a modern kor emberei, csak különböző módon válaszolnak a kor kihívásaira.

BÖGRE ZSUZSANNA